

Ebû Hilâl el-'Askerî'nin Edebî Eleştiri Yöntemi ve Kaynakları

Süheyla Hale BAYIRBAŞ 

Arş. Gör., Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye
Res. Assist., Erciyes University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric, Kayseri, Türkiye
suheylahale@erciyes.edu.tr

Makale Bilgileri	Öz
Makale Geçmişi Geliş: 15.05.2023 Kabul: 23.06.2023 Yayın: 30.06.2023	<p>Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 400/1009), hicrî üçüncü yüzyılın ikinci yarısında, zengin dil ve edebiyat bilgisi ve edebî zevki ile öne çıkmış çok yönlü bir âlimdir. Onun belâgat ve edebiyat alanında meşhur olmuş eseri es-Sinâ'ateyn, edebiyat, belâgat ve eleştiri alanlarında önemli bir kaynaktır. el-'Askerî'nin söz konusu kitabı, hicrî dördüncü yüzyılda ilerleme kaydeden belâgat ilimleri ile edebî eleştiri arasındaki yöntem farklılığına dair tartışmalar açısından da önem taşımaktadır. el-'Askerî kendisinden önce belâgat ve edebiyat sahaslarında ele alınmış konulara, farklı görüşlere, hem Arap nesrine hem de Arap şiirine dair geniş bilgisine dayanarak yeni bir yazım metodu girişiminde bulunmuştur. Onun bu girişimi edebiyat tarihçileri arasında farklı yorumlanmıştır. Kimilerine göre bir belâgat âlimi, kimilerine göre bir eleştirmen olan el-'Askerî kitabında belâgat, edebiyat ve eleştiri ilimlerini birleştiren bir yaklaşım sergilemiştir. Onun bu yaklaşımı, edebiyat ve belâgat ilimlerinin yöntemleri açısından tartışılmıştır. Bu çalışmada, es-Sinâ'ateyn eseri üzerinden el-'Askerî'nin edebî eleştiride izlediği yöntem, edebî eleştirinin seyirindeki yeri, eleştiriye dair görüşlerinin kaynakları ve kitabının özgünlüğü ele alınacak; onun belâgat, edebiyat ve edebî eleştiri ilimleri arasındaki konumu hakkında ortaya konulan görüşler değerlendirilecektir.</p>
Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Belâgat, Edebî Eleştiri, Ebû Hilâl el-'Askerî, es-Sinâ'ateyn.	

Abû Hilâl al-'Askerî's Method of Literary Criticism and His Sources

Article Info	Abstract
Article History Received: 15.05.2023 Accepted: 23.06.2023 Published: 30.06.2023	<p>Abû Hilâl al-'Askarî was a versatile scholar of the second half of the third century, distinguished for his rich knowledge of language and literature and his literary pleasure. His famous work al-Sinâ'atayn is an important source in the fields of literature, rhetoric, and criticism. al-'Askarî's book is also important in terms of the debates about the difference in methodology between rhetorical sciences and literary criticism, which made progress in the fourth century. al-'Askarî attempted a new method of writing based on the topics that had been discussed in the fields of rhetoric and literature before him, different opinions, and his extensive knowledge of both Arabic prose and Arabic poetry. His attempt has been interpreted differently among literary historians. In his book, al-'Askari, who was a rhetorical scholar according to some and a critic according to others, displayed an approach that combined the sciences of rhetoric, literature, and criticism. His approach has been discussed in terms of the methods of literature and rhetoric. In this study, al-'Askari's method in literary criticism, his place in the course of literary criticism, the sources of his views on criticism and the originality of his book will be discussed through his work al-Sinâ'atayn, and the views put forward about his position among the sciences of rhetoric, literature and literary criticism will be evaluated.</p>
Keywords: Arabic literature, Rhetoric, Literary criticism, Abû Hilâl al-'Askari, al-Sinâ'atayn.	

Atıf/Citation: Bayırbaş, Süheyla Hale. "Ebû Hilâl el-'Askerî'nin Edebî Eleştiri Yöntemi ve Kaynakları". *akif* 53/1 (2023), 116-131. <https://dx.doi.org/10.51121/akif.2023.35>



"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Tam ismi, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-‘Askerî olan âlimin hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklara göre İran’ın güneyinde bulunan Hûzistan bölgesindeki Asker-i Mükrem şehrinde doğup büyümüştür.¹ Bu yüzden kendisine el-‘Askerî denilmiştir. Ebû Hilâl’in hocası -bazı kaynaklara göre dayısı-² olan Ebû Ahmed el-‘Askerî de tanınmış bir edebiyat âlimidir. Ebû Hilâl el-‘Askerî, geçimini kumaş ticareti ile uğraşarak sağlamış, dürüst ve temiz karakteri ile takdir edilmiştir. Mesleği gereği birçok şehre giden Ebû Hilâl, gittiği şehirlerde ilimle meşgul olmuş ve ilim sahibi kişilerle görüşerek onlardan faydalanmıştır. Ölüm tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte hicrî dördüncü yüzyıl sonunda vefat ettiği söylenmektedir. Bir kaynakta, *el-Evâil* isimli kitabının ferâğ kaydına düştüğü 10 Şaban 395 tarihinden hareketle bu tarihten kısa bir süre sonra vefat ettiği belirtilmiştir³, diğer bir kaynakta ise 400 senesinden sonra vefat ettiği zikredilmiştir.⁴

Ebû Hilâl el-‘Askerî’nin, çoğu dil ve edebiyat alanında olmak üzere, yirmiye yakın eseri bulunmaktadır. Eserleri arasında en meşhur olanlar, dil alanında yazdığı *et-Telhîs fi’l-Luğa*, konularına göre düzenlenmiş bir şiir antolojisi olan *Dîvânu’l-Me‘ânî*, Araplarca kullanılan meselleri derleyip açıkladığı *Cemheretu’l-Emsâl*, müterâdif sayılan kelimeler arasındaki anlam farklılıklarını açıkladığı *el-Furûku’l-Luğaviyye* ve Arapların edebî sanatlarının usul ve kaidelerini ortaya koyduğu eseri *Kitâbu’s-Sinâ‘ateyn*’dir.⁵

Ebû Hilâl’in, tam adı *Kitâbu’s-Sinâ‘ateyn en-Nazm ve’n-Nesr*⁶ olan eserinde belâgat ve edebiyat konularını bir araya getirdiği, konuları sistematik bir şekilde bölümlere ayırarak ele aldığı ve geniş edebî bilgisine işaret eden çok sayıda şahit göstererek açıklamaya çalıştığı görülmektedir. Aynı zamanda şiir söz konusu olduğunda, edebî eleştirinin konusu olan ve özellikle hicrî dördüncü yüzyıl eleştirmenlerince üzerinde durulan şiir intihali (ahz, serika), şiir temaları, lafza ve anlama dair özellikler gibi bazı konuları ele aldığı, bedî sanatları hakkında da ayrıntılı bir taksim yaptığı görülmektedir. *Kitâbu’s-Sinâ‘ateyn* bir mukaddime, on bölüm ve elli üç fasıldan oluşmaktadır.

Birinci bölüm belâgatın önemi, tanımı ve açıklanması, belâgat ve fesâhatin özellikleri ve âlimlerin belâgat için yaptıkları tanımların yer aldığı üç başlıktan oluşmaktadır. Sözün güzel ve çirkin olanlarının belirlenmesi başlıklı ikinci bölümde Ebû Hilâl, ağırlıklı olarak şiir konusunda lafız ve anlama dair üstünlük ölçütlerini, bu unsurlara bağlı olarak ortaya

¹ Ebû Hilâl’in hayatı hakkında bk. Cemâleddin b. Hasan el-Kiftî, *İnbâhu’r-ruvât âlâ enbâhi’n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhim (Kahire, Beyrut: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Müessesetu’l-Kütübu’s-Sekâfe, 1986), 4/189; Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-udebâ, İrşâdü’l-erîb ilâ ma‘rifeti’l-edîb*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1993), 2/918; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed bin Ahmed ez-Zehabî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhîr ve’l-a‘lâm*, thk. Beşâr Avvâd Ma‘rûf (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003), 9/338; Ebu’s-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn es-Safedî, *el-Vâfi bi’l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavût - Mustafa Turkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâs, 2000), 12/50-51; Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr eş-Şâfiî es-Suyutî, *Buğyetü’l-vu‘ât fi tabakâti’l-luğaviyyîn ve’n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhim (Lübnân: el-Mektebetü’l-‘Asriyye, ts.), 1/506.

² ez-Zehabî, *Târîhu’l-İslâm*, 9/338.

³ el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-udebâ*, 2/921.

⁴ el-Kiftî, *İnbâhu’r-Ruvât*, 4/190.

⁵ el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-udebâ*, 2/919,920; es-Suyutî, *Buğyetü’l-Vu‘ât*, 1/506; Bedevî Tabâne, *Ebû Hilâl el-‘Askerî ve mekâyîsuhû el-belâğîyye ve’n-nakdiyye* (Beyrut: Dâru’-Sekâfe, 1981), 33; Ahmet Turan Arslan, “Askerî, Ebû Hilâl”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991), 3/490.

⁶ el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-udebâ*, 2/919. Eser daha sonra “es-Sinâ‘ateyn, el-Kitâbe ve’s-Şi‘r” ismi ile yayınlanmıştır. Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl el-‘Askerî, *Kitâbu’s-Sinâ‘ateyn, el-kitâbe ve’s-Şi‘r* (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2008), 1.

çıkabilecek kusurları, doğru ve isabetli anlamların özelliklerini iki başlık halinde, oldukça geniş bir şekilde ele almıştır. Üçüncü bölümde sözün inşası, lafızların düzeni, nazmın keyfiyeti ve bu konuda yapılması gerekenler öncelikle şiir daha sonra da nesir sanatları özelinde, iki başlık halinde açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, bir önceki bölümle bağlantılı olarak nazmın güzelliği, iyi bir söz örgüsünün ve kompozisyonun nasıl olması ve olmaması gerektiği izah edilmiştir. Beşinci bölüm “îcâz” ve “itnâb” başlıklarına ayrılmıştır. Altıncı bölüm edebî eleştirinin önemli konularından biri olan şiir intihali (ahz, serika) hakkındadır. İntihalin kabul gören iyi türleri ile hoş karşılanmayan ve çalıntı olarak addedilen kötü türleri iki ayrı başlıkta örneklerle açıklanmıştır. Yedinci bölümde, şiir ve nesirdeki doğru ve hatalı kullanımları ile birlikte genel olarak “teşbîh”; sekinci bölümde ise “seci” ve “izdivâc” konuları ele alınmıştır. Dokuzuncu bölüm, tamamen bedî sanatlarına ayrılmıştır. Bu bölümde Ebû Hilâl bazılarını ilk defa kendisinin tespit ettiğini belirttiği otuz beş edebî sanatı ayrı başlıklar altında ele almıştır. Kitabın onuncu ve son bölümü, şiir ve nesirde sözün bölümleri ve hususiyetleri, bölümler arası geçişler, fasl ve vasl konularına ayrılmıştır. Ebû Hilâl, söz sanatkârlarının ihtiyaç duyacağı bütün sanatların ilk defa bu kitapla bir araya getirildiğini, hiçbir konuyu dışarda bırakmadığını ifade ederek⁷ kitabını sonlandırmıştır.

1. Ebû Hilâl'in es-Sinâ'ateyn'de İzlediği Yöntem

Araplarda belâgat ve edebî eleştirî (nakdu'l-edebî) hicrî üçüncü yüzyıla kadar müstakil bir ilme dönüşebilmiş değildir. Sonraki dönemlerde bu ilimlerin sahasına girecek olan konular tefsir, kelâm, dil ve edebiyat eserlerinde mündemiçtir. Belâgat konularının pek çoğu ilk olarak kelâmcılar ve Kur'ân hakkında çalışma yapan dilciler tarafından ele alınmıştır.⁸ Kur'ân'ın i'câzı hakkındaki tartışmalar da edebî eleştirinin gelişmesine etki etmiş, özellikle belâgat ve eleştirî ilimlerine ait kavramların oluşumunda erken dönemlerde başlamış Kur'ân çalışmalarının etkisi olmuştur.⁹ Ancak edebî eleştirî daha ziyade şiir merkezli çalışmaların bir ilme dönüşmesi yolunda ilerleme kaydetmiştir. Şiir rivayeti gibi sözlü olarak nakledilen yorumlar, ilk olarak şairler hakkında telif edilen tabakât kitaplarında derlenmiştir. el-Asmaî (ö. 216/831), İbn Sellâm (ö. 231/846 [?]) ve İbn Kuteybe (ö. 276/889) şair biyografilerinde hem şiir eleştirisine dair değerlendirmelere yer vermişler hem şiirin sahip olması gereken niteliklere dair ölçütler ortaya koymuşlardır.¹⁰ Dördüncü yüzyılda edebî eleştirî iki farklı şekilde ilerlemiştir. Bir yandan İbn Tabâtabâ (ö. 322/934) ve Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]) gibi edebiyat alimleri müstakil eleştirî kitapları telif etmiş, diğer yandan Ebû Bekir es-Sûlî (ö. 335/946), el-Âmidî (ö. 371/981), el-Hâtimî (ö. 388/998), el-Kâdî el-Cürcânî (ö. 392/1001) ve İbn Vekî' (ö. 393/1003) gibi isimler uygulamalı ve karşılaştırmalı edebî eleştirî alanında önemli eserler kaleme almıştır.¹¹

Ebû Hilâl'in bir edebiyat âlimi olarak *es-Sinâ'ateyn*'de izlediği yöntem, yaşadığı dönemin edebî seyri açısından önem taşımaktadır. Onun yetiştiği hicrî dördüncü yüzyılda edebiyat alanında hızlı bir telif hareketi yaşanmıştır. Bu hareketlilik, hicrî üçüncü yüzyılda edebiyat alanında başlayan teorik ve uygulamalı çalışmaların devamı niteliğindedir.¹² Farklı yaklaşımlara sahip ve farklı ilim dallarında uzmanlaşmış âlimlerin ellerinde bir yandan belâgat ilmi, diğer yandan edebî eleştirî önemli gelişme kaydetmiştir. Yine bu dönemde

⁷ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 363.

⁸ Mehmet Akif Özdoğan, “İ'câzu'l-Kur'ân Meselesinin Belâgat İlminin Gelişmesine Etkisi”, *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/2 (2003), 113. Mâzin el-Mübârek, *el-Mu'cez fi târihi'l-belâğa* (Dâru'l-Fikr, ts.), 18.

⁹ Mehmet Akif Özdoğan, “Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2015), 7.

¹⁰ İhsân Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-'Arab, Nakdu's-şi'r* (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983), 49,78,104.

¹¹ Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, 133,149,154,189,253,294,312.

¹² Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, 126.

edebiyat alanında ortaya çıkan yaklaşım farklılıkları nedeniyle çeşitli ekoller doğmuş ve bu ekolleri temsil eden eserler kaleme alınmıştır.

Edebî eleştiri sahasında ekollerin oluşmasına sebep olan ilk ayrılık eski şiir ve yeni şiir taraftarları arasında gerçekleşmiştir. Bu tartışma, ilk olarak hicrî ikinci asırda Araplar arasında ortaya çıkan yeni şiir hareketi ve şiir anlayışındaki değişimlere bağlı olarak edebiyat âlimlerini ikiye bölmüş; bir kesim en yüksek temsili Câhiliye dönemi şiirlerinde bulunan eski Arap şiirini ideal şiir formu olarak kabul ederken, diğer kesim yeni şiiri sanatsal açıdan daha üstün veya en azından eski şiire denk görmüştür. Bu tartışmanın bir uzantısı olarak yetenek (tabʿ) ve tasannu (tekellüf) tartışmaları yürütülmüş, bu tartışma da bedî sanatları hakkında müspet ve menfi bakış açılarının karşı karşıya geldiği diğer bir zıtlaşmayı doğurmuştur.¹³

İkinci ekol ayrımı, belâgat ilminin oluşum sürecinde etkili olan kelâm âlimlerinin Kurʾân'ın iʿcâzını ortaya koyma konusundaki gayretli çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu âlimlerin Kurʾân merkezinde geliştirdikleri dil ve sanat düşüncesi, zamanla şiir, nesir vb. her türlü sözü kuşatacak genel bir edebiyat anlayışına dönüşmüş ve başta şiir olmak üzere edebî eserlerin değerini aklî istidlâl yolları kullanarak belirleme gibi bir yöneme evrilmiştir.¹⁴

Arapların hicrî ikinci yüzyıl sonlarından itibaren felsefe ve mantık ilimlerine muttali olmaları, edebiyat ve belâgat anlayışlarındaki tartışmaları tetikleyen diğer bir etmendir. Felsefe yanında dil ve edebiyat ile de uğraşan âlimler, edebiyat ve belâgat alanında aklî bir yöntem benimsenmesini önemsemiş ve bu doğrultuda çaba sarf etmişlerdir.¹⁵ Bu yaklaşımın karşısında ise sanatsal güzelliğin belirlenmesinde aklı değil, sanatsal tecrübeye dayanan "zevk" unsurunu ölçüt kabul eden ve ilk dönemden itibaren şairler ve edebiyat âlimleri tarafından temsil edilen edebî eleştiri anlayışı yer almıştır. Aklî yöntem (mantıkî yöntem) ve edebî yöntem (diğer bir ifade ile sanatsal yöntem) şeklinde gerçekleşen zıtlık zaman zaman yumuşamış ve bazı âlimler tarafından yöntemler birleştirilmiş; bazen de birlikte kullanılmıştır. Bazı araştırmacılara göre ise bu çatışma nihaî olarak aklî yöntemi kullanan kelâmî ekolün galibiyeti ile neticelenmiştir.¹⁶

Hicrî ikinci ve üçüncü yüzyılda yapılmış çalışmalara bakılarak çizilen ve kelâmî-edebî veya aklî-edebî yöntemler olarak şekillendirilen bu ekol şeması, dönemin edebiyat anlayışını kaba bir şekilde yansıtmaktadır ve kesinlikten uzaktır.¹⁷ Çünkü en azından yöntem açısından Arap edebiyatçıları arasında benimsenip takip edilmiş tek bir eleştiri geleneği bulunmadığı görülmektedir. Gerçekte ise belli bir eleştiri geleneğine ve ekole atfedilen edebiyatçılar -bazen birbirlerini takip etmiş ve beslemiş olsalar da- bütüncül bir ekol sistematiği geliştirememişlerdir. Bu âlimlerin çoğu kendi edebiyat anlayışını merkeze alan münferit çalışmalar ortaya koymuştur.

Kesin sınırlarla ayrılmış ekollerin bulunmayışı nedeni ile edebiyat âlimlerinin bu ekollere nispet edilmeleri de görece hükümler olmaktan öteye geçememiştir. Bu yüzden, örneğin, sanatsal yöntemi takip ettiği düşünülen bir edebiyatçının eserinde aklî yöntemin veya -tam tersi- aklî yöntemi takip eden bir edebiyatçıda da sanatsal yöntemin izlerine rastlayabilmek mümkündür. Edebî eleştiri alanında aynı ekole nispet edilen âlimlerin aralarında ortak ıstılahlar ve benimsenmiş sabit ölçüler tespit edebilmek de çoğu zaman güçtür. Örneğin kelâmî yöntemin öncülerinden sayılan Câhız (ö. 255/869)'ın eserinde edebî

¹³ Muhammed Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî 'inde'l-'Arab* (Kahire: Nahdatu Mısır, 1996), 320.

¹⁴ Hammâdî Sammûd, *et-Tefkîru'l-belâgî 'inde'l-'Arab* (Libya: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdî'l-Müttehîde, 2010), 42,43.

¹⁵ Ali Zâyd, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye, tarihuhâ, mesâdiruhâ, menâhicuhâ* (Mısır: Mektebetu'ş-Şebâb, 1982), 205.

¹⁶ Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 320.

¹⁷ Sammûd, *et-Tefkîru'l-belâgî*, 429.

yöntemin takdir gördüğünü¹⁸; İbn Kuteybe'nin de aynı şekilde edebî yönetime daha yakın olmakla birlikte aklî yönetime meylettğini¹⁹, konulara bazen bir dilci, bazen bir râvî, bazen de bir kelâmcı gibi yaklaştığını²⁰; edebî yöntemin temsilcilerinden sayılan İbnu'l-Mu'tezz (ö. 296/908)'in eserinde ise kelâmî yöntemin izlerini görebiliriz.²¹ Uygulamalı eleştirî sahası ise, İbn Tabâtabâ (ö. 322/934), el-Âmidî (ö. 371/981) ve el-Kâdî el-Cürçânî (ö. 392/1001)'nin eserlerinde görülebileceği gibi, çoğunlukla eleştirmenin sanatsal beğenilerine ve tecrübesine göre şekillenen hükümlerle dolu bir görüntü sunmaktadır.

Özetle hicrî üçüncü yüzyılda edebiyat çalışmalarında yöntem konusunda bir belirsizlik olduğu, ortak istilahlara ve sabit ölçütlerin bulunmadığı görülür.²² Ebû Hilâl bu belirsizlik ve eksikliklerin farkına varmış, eserini belâgat ve edebî eleştirî sahasındaki bu dağınık bilgileri sistematik hale getirmek için yazdığını ifade etmiştir. Ona göre başta Câhız'ın *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eseri olmak üzere belâgat alanında çok önemli kitaplar yazılmış ancak bu eserlerdeki bilgilerin karmaşık ve düzensiz oluşları onlardan istifade etmeyi zorlaştırmıştır.²³

Ebû Hilâl, kendisinden önce kaleme alınmış edebiyat eserlerinin hemen hepsine vâkıf, literatüre hâkim bir edebiyat âlimi olarak bu yöntem tartışmalarının farkındadır. Bu yüzden kitabı *es-Sinâ'ateyn*'in hemen girişinde kendi yöntemini ifade eden bir açıklama yapmıştır:

"Bu kitapta amaç kelâmcıların yolunu takip etmek değildir. Kitapta şair ve yazar olan söz sanatkârlarının (edebiyatçıların) amaçlarını hedefledim. Bu yüzden bu başlıkta sözü fazla uzatmayacağım."²⁴

Ebû Hilâl el-'Askerî, bu ifadeleri ile edebiyat sahasında iki ekol olduğuna işaret etmektedir: Kelâmcılar ve edebiyatçılar. Bu ekollerin özellikleri ve izledikleri yöntemlerin esaslarına dair ise bir açıklama yapmamaktadır. Buna rağmen ifadelerinin bağlamından "*kelâmcıların yolu*" derken neyi kastettiği anlaşılabilir. Ebû Hilâl bu sözleri, belâgat, fesâhat ve beyân kavramları bağlamında Allah ve Rasûlünün belîğ ve fasîh olarak nitelenmeleri hakkındaki görüşleri aktardığı kısa bir başlığın sonunda zikretmiştir. Başka bir ifade ile Ebû Hilâl, kelâmcıların üzerinde konuştukları konulara değinmiş ama bu mevzuları ayrıntılı bir şekilde ele almamayı tercih etmiştir. O, bu kavramları edebiyatın sınırları içinde anlayıp açıklamayı tercih etmiştir. Ancak Ebû Hilâl'in edebî yöntemi benimsediğini gösteren bu açık ifadeleri, onun kelâmî ekole nispet edilmesinin önüne geçememiştir. Bazı araştırmacılar, kitabının muhtevasına, yazım tekniğine, benimsediği görüşlere ve etkilendiği âlimlere bakarak onun izlediği yöntemle ilgili farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

¹⁸ Câhız, şiir konusunda ne dilcilerin ne de râvîlerin yöntemini beğenir. Ona göre bu konuda en sağlam yaklaşım şiir âlimleri ve kâtiplere aittir. Ebû Osman 'Amr bin Bahr el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Ali Bû Mulahham (Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2009), 3/259,260.

¹⁹ İbn Kuteybe, şiirleri lafız ve anlam özelliklerine göre sınıflandırırken sanatsal bir zevke değil, ahlakî ve aklî doğruya göre hareket etmiştir. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1982), 13-16.

²⁰ İbn Kuteybe'nin şiirde irâb hatalarını önemli bir kusur olarak ele alması dilcilerin yaklaşımına yakındır. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, 35. Şairlerle ilgili değerlendirmelerini haberlere dayandırması râvîlerin yaklaşımına benzemektedir. Bir örnek olarak bk. İmru'ül-Kays biyografisi İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, 41-60. Kelâmî yaklaşımları daha çok Kur'ân çalışmalarında ortaya çıkmaktadır. bk. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân*, ed. Sa'd b. Necdet Ömer (Dîmeşk: Müessesetü'r-Risâle, 2014).

²¹ İbnu'l-Mu'tezz, bedî sanatlarını ortaya koyarken istilahlara üretme ve tasnif yolunu benimsemiştir. Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed İbnü'l-Mu'tezz, *Kitâbu'l-Bedî'*, thk. İrfân el-Mataracî (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfe, 2012), 10.

²² Tabâne, *Ebû Hilâl*, 89.

²³ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 10.

²⁴ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 15.

Ebû Hilâl'in bir edebiyat âlimi olarak nispet edildiği edebî ekol ve *es-Sinâ'ateyn*'de izlediği yöntemle ilgili -tespit edebildiğimiz kadarıyla- üç farklı görüş ileri sürülmüştür.

1.1. Edebî Yöntemi Takip Ettiği Yönündeki Görüşler

Sanatsal yöntem olarak da adlandırılan edebî yöntemde, değerlendirmeler sanat zevki ve güzellik duygusuna dayanır. Mantıkî çıkarımlar ve akıl yürütmeye çok az başvurulur. Bu yöntemi benimseyen edebiyatçılar görüşlerini çoğunlukla, sanatsal tecrübelerinin ışığında değerlendirdikleri ve güzel ya da kötü olarak gördükleri şiir ve nesirden çok sayıda örneğe dayandırmışlardır. Tanım, kural ve sınıflandırmalara çok fazla rastlanmaz.²⁵ Bu ekole dahil edilen isimlerin başında İbnu'l-Mu'tezz gelir. O, *el-Bedî'* kitabında şairlik yönünün ağır basması sebebiyle şiir zevkini ve bilgisini belirgin şekilde hissettirmiş; tanımlara ve açıklamalara girmeksizin beğendiği örnekleri konu başlıklarına yerleştirmiştir. Sa'leb (ö. 291/904)'in *Kavâidu's-Şi'r* ve İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ* kitapları da benzer bir yöntemle yazılmıştır.

Ebû Hilâl, daha önce ifade ettiğimiz gibi, kitabını yazarken edebiyatçıların yolunu izleyeceğini açıkça ifade etmiştir. Bununla birlikte edebiyatçıların yolu ile ne kastettiğini açıklamamıştır. Bu yüzden onun nasıl bir edebî yöntem izlediği tartışılmıştır.

Emîn el-Hûlî, Ebû Hilâl'in *es-Sinâ'ateyn*'de edebî yöntemi takip ettiğini düşünenlerdendir. Bu görüşünü onun her konuya ilişkin önce Kur'ân'dan, hadisten, sonra da Arap şiiri ve nesrinden onlarca örnek vermesine, yani nazarî bilgilerden ziyade uygulamanın öncelenmesine dayandırmaktadır. Ona göre Ebû Hilâl, akıl yürütme ve mantık yolunu kullanmış olsa da bunu merkeze almamış, edebî zevki ön planda tutmuştur.²⁶ el-Hûlî, Ebû Hilâl'in aşağıdaki ifadelerini sadece sözün doğruluğuna dikkat kesilen aklî yöntemleri benimsemediği, yanı sıra şiirde sanatsal üstünlüğe önem verdiğine dair bir argüman olarak kullanır:

*"Sözün güzel bir yapı kazanması, onun tatlı ve yumuşak olması ile tamamlanır. Öyle ki, lafızları düzgün, anlamları doğru olan bir söz pekâlâ incelik ve zarafetten yoksun olabilir. Bu yüzden el-Asma'î, Lebîd'in şiiri için "Sanki Taberân kumaşı" demiştir, yani yapısı sağlam ama incelikten yoksun."*²⁷

Ahmed Matlûb da Ebû Hilâl el-'Askerî'nin eserindeki çok sayıda şiir ve nesir örneğinden ve onun şairliğinin de olmasından hareketle edebî yöntemi takip ettiğini düşünmektedir. Ona göre yazarın *Dîvânü'l-Meânî*'deki şiir seçimleri, onun edebî zevki ön planda tuttuğunun ve bu zevk unsurunu edebî bir ölçüt olarak kullandığının en açık göstergesidir. Matlûb'a göre bazı kimseler, *es-Sinâ'ateyn*'deki tanım ve tasnif yönteminden dolayı Ebû Hilâl'i belâgata dönük bir eleştirmen olarak görse de onun kitabı bir belâgat eserinden çok bir edebiyat eseri olarak kabul edilmelidir.²⁸ Ancak Matlûb'a göre de Ebû Hilâl'in -kendisini oraya konumlandırmasa da- kelâmcıların yönteminden etkilenmiş olduğu bir gerçektir. Ne var ki onun edebiyatçıların yolunu izleme gayreti kelâmî yönünü zayıflatmıştır.²⁹ Seçtiği metinler ve şiirler, bunlar üzerinde yaptığı tahliller ve ince ayrıntılar, onun kitabını bir edip gibi kaleme aldığını göstermektedir.³⁰

²⁵ Emîn el-Hûlî, *Minhâcü tecdîd fi'l-belâga ve'n-nahv ve't-tefsîr ve'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Marife, 1961), 126.

²⁶ el-Hûlî, *Minhâcü tecdîd*, 160,161.

²⁷ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 135.

²⁸ Ahmed Matlûb, *İtticâhâtü'n-nakdi'l-edebî fi'l-karnî'r-râbi' li'l-hicra* (Beyrut: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1973), 96.

²⁹ Matlûb, *İtticâhâtü'n-nakdi'l-edebî*, 98.

³⁰ Matlûb, *İtticâhâtü'n-nakdi'l-edebî*, 115.

Ebû Hilâl, dördüncü yüzyılda edebiyat çalışmalarına ciddi şekilde etki eden mantık ve kelâm üslubundan kaçınmak ve edebiyat dairesinde kalmak için çaba harcamıştır. Kitabındaki örneklerin çokluğu, iyi ve kötü arasında tercih yaparken edebî zevke başvurması onun bu çabasında başarılı olduğunu göstermektedir.³¹ Ancak edebiyat tarihçileri bu konuda tam olarak ikna olmuş değillerdir. Mesela el-Hûlî, onun edebî yöntemi takip ettiği yönündeki peşin hükmünün ardından Ebû Hilâl ile ilgili düşüncesini değiştirmiştir. İcâzı taklitle değil aklî delillerle açıklanabilir bir mesele olarak görmesi ve kitabının pek çok bölümünde kelâmcıların yöntemini izlemesi sebebiyle, onun kitabının şairlerden daha çok kelâmcıların amacına hizmet ettiğini ifade etmiştir. el-Hûlî'nin başlangıçta edebî yöntemin son temsilcisi olarak gördüğü Ebû Hilâl hakkındaki nihaî hükmü, kendisini edebî yöntemle sınırlayamamış ve kelâmcıların etkisinden kurtulamamış olmasıdır.³²

Ebû Hilâl'in edebî yöntemi izleyeceğine dair ifadelerine rağmen bu yöntemi izleyip izlemediğinin tartışılmasının iki ana nedeni vardır. İlki Ebû Hilâl'in kitabını telif etme motivasyonunun dinî metinleri anlama ve onların üstünlüğünü ortaya koymak olması, ikincisi de edebî yöntemle kaleme alınmış eserlerden farklı bir şekilde kaleme alınmış olmasıdır. Ebû Hilâl, edebiyatçıların yaptığı gibi üstün edebî örneklerden hareketle "güzel ve iyi" olanı nakletmekle yetinmemiştir. İstihlârlara, tanımlara önem vermiş, iyi ve kötü örnekler vererek iyi olanın özelliklerini açıklamaya gayret etmiştir. Edebiyatçıların yöntemine yakınlığı, onların edebî beğenilerine itibar etmesi ve bu konuda onların görüşlerine dayanmasından ibarettir.

1.2. Kelâmî ve Mantıkî Yöntemi Takip Ettiği Yönündeki Görüşler

Kelâmî yöntem, edebî yöntemin aksine sözün doğruluğu ve değerini zevke değil, aklî kaidelere ve mantıksal kurallara dayanarak açıklama yöntemidir. Bu yöntemin en belirgin özellikleri, tanımlama ve tasnif yapmak, örneklerden ziyade -veya öncelikle- kurallara yer vermektir. Bu ekolü edebiyat ile buluşturan etken, kelâmcıların Kur'ân'ın icâzına olan ilgilerinden dolayı, sözün üstünlüğüne ve güzelliğine dayanan aklî kurallar inşâ etmek istemeleridir.³³ Kelâmî yöntemin ilk temsilcisi olarak belâgat ilminin ilk eserlerinden sayılan *el-Beyân ve't-Tebyîn*'in sahibi Câhız gösterilir. Çünkü onun Arap dilinin ve kelâmının üstünlüğünü ispatlama çabası, bu üstünlüğün en açık örneğinin Kur'ân ve peygamberin sözlerinde olduğunu göstermek içindir.³⁴

Kelâmî yöntem, edebiyatçıları tarafından çok tercih edilmemiş, özellikle şiir ustalarının bir eleştiri yöntemi olarak kullanılmamıştır. Ancak belâgat ilminin gelişiminde kelâmcıların bu yöntemi oldukça etkili olmuştur.³⁵

Edebî eserlerin değerlendirilmesinde aklî ölçütler belirlemeyi ve bu ölçütlere dayanarak hüküm vermeyi bir eleştiri yöntemi olarak benimseyen diğer kesim de mantıkî eleştiri yöntemi takipçileridir. İcâz meselesine ve dinî nasrlara değinmemeleri ve amaçları itibari ile kelâmî yöntemden ayrılan, ancak aklî kurallar belirleme ve tanımlar yapma açısından onunla ortaklık gösteren mantıkî yöntem, edebî eleştirinin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.

³¹ Hasan Taşdelen, "Belâgat İlmi ve Tarihi", *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 259.

³² el-Hûlî, *Minhâcü tevdîd*, 162.

³³ el-Hûlî, *Minhâcü tevdîd*, 126.

³⁴ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/37.

³⁵ Belâgat ilminin gelişmesinde etkili olmuş kelâm alimlerinden bazıları: Bişr b. Mu'temir (ö.210/825), Câhız (ö. 255/869), el-Hattâbî (ö. 388/998), er-Rummânî (ö. 384/994), el-Bâkîllânî (ö. 403/1013), ve İbn Sinan el-Hafâcî (ö. 466/1073). Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebe*, 69,102,340,343,345,412.

Mantıkî yöntemi edebî eleştiri alanında bariz bir şekilde uygulayan ilk kişinin Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]) olduğu söylenebilir.³⁶

Ebû Hilâl el-‘Askerî, *es-Sinâ‘ateyn*’in girişinde kelâmcıların yolunu takip etmeyeceğini açıkça belirtmiş olmasına rağmen kelâmî ya da aklî yöntemi izleyen isimler arasına dahil edilmiştir. Bunun sebebi Ebû Hilâl’in *es-Sinâ‘ateyn*’i kaleme almadaki motivasyonu ile kelâmcıların belâgat ilmine yönelmelerindeki motivasyonlarının aynı olmasıdır. O da tıpkı kelâmcılar gibi kitabını dinî amaçlarla kaleme almıştır. Kitabının giriş bölümünde, belâgat ilminin ve fesahat bilgisinin, marifetullahtan sonra en yüksek ilimler arasında olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre “(...) *Belâgat ve fesâhati bilmek, doğru yola erıştiren Allah’ın kitabının i‘câzını bilmeyi sağlar. Böylece nübüvvetin gerçekliğı ortaya konmuş, küfür ve şüpheler, kesin ve sağlam delillerle giderilmiş olur.*”³⁷

Bu ifadeler Ebû Hilâl’in tıpkı kelâmcılar gibi Kur’ân’ın i‘câzını ispat için belâgat bilgisinin zorunluluğunu kabul ettiğini göstermektedir. Ancak ona göre belâgat ilminin tek faydası bu değildir. Belâgat bilgisi ona göre hem edebî eserleri üreten sanatçılar hem de edebî eserleri nakleden râvîler ve bu eserleri değerlendiren âlimler için de zorunludur. İlk olarak edebiyatçılar için zorunludur, çünkü onlar, amaçladıkları “iyi” ye ulaşmak ve “kötü”den kaçınmak için belâgat ilminin inceliklerini bilmek zorundadırlar. İster kaside okuyan bir şair ister risâle kaleme alan bir kâtip olsun, bir kişi belâgat bilmediğinde sözlerinde yanlış yapar ve kendini rezil eder.³⁸ Belâgat aynı şekilde edebiyat âlimleri ve râvîler için de zorunlu bir bilgidir, zira onlar seçimlerini belâgat bilgisine dayanarak yaparlar. Bu bilgi olmadan şiir ve nesrin iyi olanlarını bırakarak kötü örnekleri seçip rivayet etmeleri veya beğenilerinde hata yapmaları söz konusu olur.³⁹

Ebû Hilâl’in kelâmcıların yöntemini takip ettiğine dair ileri sürülen görüşlerin tamamı, onun belâgat ilminin önemine işaret eden giriş sadedindeki bu değerlendirmelerine dayanır. Bunların dışında onun kitabında kelâmî yöntemin izlerini bulmak ancak özel bir çaba ile mümkün olabilir. Ebû Hilâl, *es-Sinâ‘ateyn*’in girişinde dinî gayelerini zikretmiş olsa da bazı araştırmacılara göre, kitabın devamında bu gayeden uzaklaşmıştır. Onun Kur’ân ayetlerini, ele aldığı konularda sadece istişhâd için kullanmış olması, onlar üzerinde edebî incelemelerde bulunmaması onu kelâmcı belâgat âlimlerinden uzaklaştırmıştır.⁴⁰

Tanım ve tasnif noktasında gösterdiği dikkat tek başına Ebû Hilâl’i kelâmî-aklî-mantıkî yöntemleri kullanan bir edebiyatçı olarak göstermek için yeterli bir neden gibi görünmemektedir. Bu dikkat daha çok onun edebiyat literatüründe eksiklik olarak gördüğü dağınık ve systemsiz yazım tekniğini eleştirmesinden kaynaklanır. Bu yüzden onun yöntemi, bir düşünce ve yaklaşım biçiminden ziyade bir yazım yöntemi olarak görülebilir. Diğer bir deyişle onun yöntemi teorik bir edebiyat inşası değil, sistematik bir edebiyat imlâsıdır. Bu sebeple Ebû Hilâl’in izlediğı yöntemin, edebî-kelâmî şeklinde karşılık ifade eden iki yöntemden biri ya da diğeri değil, ikisini bir araya getiren ya da araç olarak kullanan üçüncü bir yöntem olduğu ileri sürülmüştür. Bu da takrîrî olarak isimlendirilen bir tür yazım yöntemidir.

³⁶ Mendûr, *en-Nakdu’l-menhecî*, 320; Taşdelen, “Belâgat İlmi ve Tarihi”, 254.

³⁷ el-‘Askerî, *es-Sinâ‘ateyn*, 7.

³⁸ el-‘Askerî, *es-Sinâ‘ateyn*, 8.

³⁹ el-‘Askerî, *es-Sinâ‘ateyn*, 8.

⁴⁰ İbrâhim Selâme, *Belâgatu Aristo beyne’l-Arab ve’l-Yûnân* (Kahire: Mektebetü’l-Anglo el-Mısriyye, 950), 147. Selâme’ye göre Ebû Hilâl’deki bu eksikliği Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) tamamlamış ve ayetleri sadece delil olarak kullanmayıp, onları belâgat açısından tahlil ederek Kur’ân’ın edebî üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Selâme, *Belâgatu Aristo*, 148.

1.3. Takrîrî Yöntemi Takip Ettiğine Yönelik Görüşler

Takrîrî yöntem, mevcut bilgilerin düzenleme, sınıflandırma ve başlıklandırılmasına dayanan didaktik bir telif yöntemidir. Bu yöntemin en belirgin özelliği konuların tanım, tasnif ve örneklere başvurularak ele alınması ve derli toplu bir şekilde sunulmasıdır.⁴¹ İlk olarak dâimîler tarafından takip edilen bu yöntemin ilk örnekleri arasında İbn Sikkît (ö. 244/858)'in *İslâhu'l-Mantık* ve İbn Kuteybe'nin *Edebü'l-Kâtib* isimli eserleri zikredilebilir.

Ebû Hilâl'in *es-Sinâ'ateyn*'de tanım, tasnif ve başlıklar konusunda gösterdiği hassasiyeti onun eserinin takrîrî yönteme göre yazılmış olduğu yönünde bir kanaat doğurmuştur.⁴² Ebû Hilâl'in bizzat kendisi kitabının girişinde bu konudaki gayretini ifade etmiştir. Ona göre edebiyat ve belâgat alanında çok faydalı kitaplar yazılmıştır. Ancak bunlar sistemli ve düzenli bir şekilde kaleme alınmamıştır. Bu durum onlardan istifadeyi zorlaştırmıştır. Bu yüzden nesir ve şiir sanatları ile ilgilenen kişilerin ihtiyaç duyacağı bilgileri bir araya getirmeyi hedeflemiş ve kendisinden önce dağınık bir şekilde kitaplarda toplanan bu faydalı bilgileri tasnif etme gereği duymuştur.⁴³

Ebû Hilâl, bu iddiasında başarılı olmuş görünmektedir. Çünkü kitabını edebiyat, belâgat ve eleştiri alanlarındaki bilgileri kuşatacak şekilde bölümlere ayırmış, ince ve titiz taksimler yapmıştır. Her bir başlıkta ele aldığı ıstılahın tanımını yapmış, varsa konu hakkındaki ihtilaflara değinmiş ve sonrasında çok sayıda örnek vermeye çalışmıştır. Bu yöntemi kitabının sonuna kadar takip etmiştir.

Ebû Hilâl'in eseri takrîrî yöntemin güzel bir örneği olarak görülmüştür. Onun kitabı edebî eleştirinin ve belâgatın olgunlaştığı bir dönemde Arap edebiyatının ve şiir anlayışının bir özetini sunmaktadır.⁴⁴ *es-Sinâ'ateyn*, bu yüzden edebî eleştiri ve belâgat ilimlerinin gelişmesine katkı sağlayan önemli bir eser olarak kabul edilmiş ve tasnifindeki titizlikten dolayı takdir edilmiştir.⁴⁵ Ancak bu görüş aynı zamanda Ebû Hilâl'in kitabının özgün olmadığı, ilim çevrelerinde dolaşımda olan mevcut bilgilerin tekrarından ibaret olduğu şeklinde bir anlayışın doğmasına sebep olmuştur. *es-Sinâ'ateyn* hakkındaki söz konusu bu iddiaları tahlil ettikten sonra onun özgünlüğünü tartışmak isabetli olacaktır.

2. es-Sinâ'ateyn'in Kaynakları ve Özgünlüğü

Ebu Hilâl, daha önce ifade ettiğimiz üzere kendisinden önceki edebî literatüre hâkim bir âlimdi. Onun *es-Sinâ'ateyn* eserinde selefi olan edebiyatçıların kitaplarından izler görmek mümkündür. Ancak bazı edebiyat tarihçilerine göre *es-Sinâ'ateyn* kendisinden önceki görüşleri derlemenin ötesine geçememiş ve edebiyat çalışmalarına özgün bir katkıda bulunmamıştır.⁴⁶ Ebû Hilâl'in bu ilme katkısı, -şayet varsa- hicrî dördüncü yüzyıl itibarıyla Arap dünyasında hâkim olan edebî zevki ve eleştiride belirlenmiş ölçütleri sistemli bir şekilde bir araya getirmekten ibarettir.

Ebû Hilâl'in *es-Sinâ'ateyn*'de kendisinden önceki âlimlerden bazılarının ismini ve eserlerini zikrederek, bazılarının ise isimlerini zikretmeksizin istifade ettiği anlaşılmaktadır. İsmi zikrettiği âlimlerden biri, kitabı *el-Beyân ve't-Tebyîn*'i zengin ancak istifadesi zor bir eser olarak gördüğü Câhız, diğeri de özellikle edebiyat ilminin ıstılahî gelişimine katkı sağladığını düşündüğü Kudâme b. Ca'fer'dir. Ancak Ebû Hilâl'in bu isimler dışında ismini ve

⁴¹ Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 323.

⁴² Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî* (Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981), 590.

⁴³ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 10.

⁴⁴ Kusayy el-Hüseyn, *en-Nakdu'l-edebî 'inde'l-'Arab ve'l-Yûnan* (Lübnan: Müessesetu'l-Hadîse li'l-Kitab, 2003), 444,445.

⁴⁵ Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, 357.

⁴⁶ Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, 357.

eserlerini zikretmediği pek çok âlimden istifade ettiği anlaşılmaktadır. *es-Sinâ'ateyn*'in özgün olmadığı yönündeki iddiaların isabetli olup olmadığı *es-Sinâ'ateyn*'de geçen bilgilerin izlerini daha önce kaleme alınmış kaynaklarda sürerek ele alınabilir.

2.1. el-Beyân ve't-Tebyîn

Ebû Hilâl'in kitabını kaleme alırken Câhız'dan etkilendiği pek çok kişi tarafından ifade edilmiştir.⁴⁷ Gerçekten de *es-Sinâ'ateyn*'de Câhız'ın etkisi açıkça görülür. Ebû Hilâl öncelikle kitabının başında edip ve şairlerin yöntemini izleyeceğini ifade ederken, edebî eleştiri konusunda -dilcilerin, râvîlerin veya kelâmcıların değil- yalnızca edip ve kâtiplerin görüşlerine itibar edilmesi gerektiğini belirten Câhız ile aynı çizgidedir.⁴⁸ Edebî eleştirinin önemli problemlerinden biri olan lafız ve anlam konusunda da Câhız'dan etkilenmiş ve onun konu ile ilgili meşhur ifadelerini (Câhız'ın ismini anmadan) benzer bir şekilde aktarmıştır: "Anlamları ortaya koymak mesele değildir. Çünkü anlamları Arap, Acem, şehirli, köylü (herkes) bilir. Asıl mesele lafzın iyi ve güzel, saf, parlak ve kusursuz olmasıdır. Zarafet ve akıcılığının çok olması, doğru şekilde bir araya getirme ve terkip etmektir. Nazmında ve telifinde bir kusur bulunmamasıdır. (...)"⁴⁹

Ebû Hilâl'in ayrıca belâgat ve fesâhat tanımlarının çoğunu Câhız'dan aynen naklettiği görünür.⁵⁰ Ancak rivayet ettiği tanımların birçoğu için açıklama yapan ve örnekler veren Ebû Hilâl'in böylece isim zikretmeden yaptığı alıntıların üzerini örttüğü iddia edilmiştir.⁵¹ Ebû Hilâl, ne kadar istifade etmiş olsa da -ki kitabının girişinde bunu açıkça ifade etmiştir- gerek muhtevası gerekse tasnif ve başlıkları itibari ile Câhız'ın eseri *el-Beyân*'dan farklı bir edebiyat kitabı kaleme almıştır. *es-Sinâ'ateyn*, *el-Beyân*'a göre oldukça sistematik bir kitaptır ve Ebû Hilâl'in kitabında Câhız'ın temas etmediği pek çok mesele ve konu yer alır.⁵²

2.2. Kitâbu'l-Bedî

es-Sinâ'ateyn'in yarısına yakınına teşkil eden "bedî sanatları" bölümüne, bu alanda telif edilmiş ilk eser sayılan İbnu'l-Mu'tezz'in *Kitâbu'l-Bedî* eserinin kaynaklık ettiği iddia edilmiştir.⁵³ Bedî sanatlarının isimleri, tanımları ve örnekleri konusunda Ebû Hilâl'in İbnu'l-Mu'tezz ile benzerlik gösterdiği doğrudur. Ebû Hilâl, İbnu'l-Mu'tezz'in ismini bazen zikrederek⁵⁴ bazen de zikretmeksizin ondan alıntılar yapmıştır.⁵⁵ Ancak Ebû Hilâl'in bu konuda İbnu'l-Mu'tezz'in kitabını geride bıraktığı da açıkça görülmektedir. Tespitlerimize göre Ebû Hilâl ile İbnu'l-Mu'tezz'in kitaplarında müşterek olan bedî sanatlarının sayısı yalnızca on ikidir. Bu sayı *es-Sinâ'ateyn*'de sayısı otuz beşi bulan bedî sanatlarının yarısından

⁴⁷ Matlûb, *İtticâhâtü'n-nakdi'l-edebî*, 100; Selâme, *Belâgatu Aristo*, 174; Emel Atâullah, *Ebû Hilâl el-'Askerî nâkiden* (Ürdün: Câmi'atü'l-Ürdüniyye, Master, 1996), 25; Tabâne, *Ebû Hilâl*, 74; Abbâs, *Târîhu'n-nakdi'l-edebî*, 352.

⁴⁸ el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/260; el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 15.

⁴⁹ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 51. Câhız'ın bu konudaki ifadeleri şu şekildedir: "Anlamlar yollara saçılmıştır. Onu Acem, Arap, bedevî, köylü ve şehirli (herkes) anlar. Asıl iş vezni oturtmak, lafızları seçmek, kolaylıkla söylemek, etkileyicilik, iyi bir kalıba dökmektir. Çünkü şiir, üretimdir. Bir tür dokuma, bir çeşit resmetmedir." Ebû Osman 'Amr bin Bahr el-Câhız, *Kitâbu'l-Hayevân* (Lübnân: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2011), 3/67.

⁵⁰ Bu alıntılar iki kitabın ilgili bölümlerinde açıkça görülebilir: el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 18-48; el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/91-100.

⁵¹ Tabâne, *Ebû Hilâl*, 75.

⁵² Örneğin şiir intihali (ahz) konusunu Ebû Hilâl özel bir başlıkta ele almıştır. el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 153. Câhız'ın değinmediği bedî sanatlara uzun bir bölüm ayırmıştır. el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 207-337. Şiirin bölümleri ve özellikleri konusu da Ebû Hilâl'in ayrıca ele aldığı bir konudur. el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 337.

⁵³ Tabâne, *Ebû Hilâl*, 76; Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 322.

⁵⁴ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 254,320.

⁵⁵ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 243,252,309,310.

daha azdır. İbnu'l-Mu'tezz'in kitabında geçen ve *es-Sinâ'ateyn*'de geçmeyen altı sanat varken *es-Sinâ'ateyn*'de geçip *Kitâbu'l-Bedî*'de yer almayan yirmi yedi sanat vardır.⁵⁶

İbnu'l-Mu'tezz, kitabını "bedî" ve "mehâsinu'l-kelâm ve's-şî'r" şeklinde iki bölüme ayırmış, bedî bölümünde yalnızca beş sanatı ele almışken⁵⁷ Ebû Hilâl onun bu taksiminin tersine (teşbih dışında) tüm sanatları bedî başlığında ele almıştır. Ayrıca İbnu'l-Mu'tezz bazı sanatlar için tanım yapmadan sadece örnekler vermiş⁵⁸ ve bu konuda edebiyatçıların yolunu izlemişken, Ebû Hilâl takrîrî yöntemi izlemiş, her sanat için önce tanım yapmış, daha sonra ayetlerden, şiir ve Arap sözlerinden örnekler vermiştir.⁵⁹ Aralarındaki farklılıklardan biri diğeri de İbnu'l-Mu'tezz'in kitabında tümevarım yolunu, Ebû Hilâl'in ise tündengelim metodunu izlemiş olmasıdır.⁶⁰

Bu tespitler, Ebû Hilâl'in İbnu'l-Mu'tezz'den istifade ettiğini, ancak bedî konusunda sadece onu takip etmediğini göstermektedir. Bu iki isim arasında yapılacak bir mukayesenin yalnızca bedî ilminin ve bedî sanatların ıstilahî gelişiminin gösterilmesi açısından anlamlı olacağı söylenebilir.

2.3. Nakdü's-Şî'r

Ebû Hilâl'in kitabında etkisi açıkça görülen isimlerden biri de Kudâme b. Ca'fer'dir. Ebû Hilâl, bazı kaynaklarda Kudâme'nin edebî eleştiri yöntemi olarak kullandığı mantıkî yöntemin bir takipçisi olarak gösterilir. Dahası Ebû Hilâl Kudâme'nin *Nakdü's-Şî'r*'deki eksiklerini tamamlamış, tanımları ve örnekleri ile Kudâme'nin çizgisini güçlendirmiş bir isim olarak görülür.⁶¹

Kudâme'nin Ebû Hilâl üzerindeki etkisi bazı konularda açık bir biçimde görülebilir. Örneğin Kudâme'nin şiir temaları hakkındaki -Arap şiir anlayışının genel özelliklerine pek de uyumlu olmayan- yaklaşımı kendisinden sonra ilk kez Ebû Hilâl'de görülür.⁶² Bu yaklaşıma göre medh temasında şair övgüsünü bedensel üstünlüklerden ziyade akıl, cesaret, adalet ve iffet gibi ahlâkî özelliklere dayandırmalıdır.⁶³ Aynı şekilde hicv teması da bu ahlâkî özelliklerin yokluğuna dayanmalıdır.⁶⁴ Ebû Hilâl de -Arap şiirinde aksine pek çok örneği bulunmasına rağmen- övgü ve yerginin bedensel özellikler ve nesep gibi dış faktörlere değil, ahlâkî özelliklere dayanması gerektiğini belirtir.⁶⁵ Aynı şekilde nesîb ve vâsf temaları hakkında da Kudâme ile paralel görüşlere sahiptir.⁶⁶ Ebû Hilâl, şiir temalarını tasnif ve tanımlama konusunda da Kudâme'nin yöntemini izlemiştir.⁶⁷ Ebû Hilâl ile Kudâme arasındaki diğer bir benzerlik de bu iki âlimin eleştiri konusunda edebî türleri kuşatıcı olmalarıdır. İkisi de şiirin yanında nesir türlerinin de özellikleri ve üstünlükleri ile ilgilenerek diğer edebiyat âlimlerinden ayrılmışlardır.

⁵⁶ Bu sanatlar sıhhatu't-taksim, sıhhatu't-tefsir, işaret, irdâf, tevâbi', mûmâsele, gulûv, mübalağa, aks, tezyîl, tersîf, îğâl, tevşih, tetmîm ve tekmlîl, istidrâd, cem', istisnâ, teşîr, mücâvera, istişhâd ve ihticâc, ta'attuf, mudâ'afe, tatrîz, telattuf, selb ve îcâbtır.

⁵⁷ İbnü'l-Mu'tezz, *el-Bedî*, 75.

⁵⁸ İbnü'l-Mu'tezz, *el-Bedî*, 15,79,82,83,85,88,104.

⁵⁹ Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 329.

⁶⁰ Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 328.

⁶¹ Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 322.

⁶² Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 325.

⁶³ Ebû'l-Ferec Kudâme b. Cafer b. Kudâme el-Kâtib el-Bağdâdî Kudâme, *Nakdu's-şî'r* (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2015), 66.

⁶⁴ Kudâme, *Nakdu's-şî'r*, 92.

⁶⁵ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 82,87.

⁶⁶ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 105.

⁶⁷ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 107.

Ebû Hilâl'in, Kudâme'nin bazı görüşlerini ismini zikrederek naklettiği, bazılarını ise isim vermeden alıntılacağı görülür.⁶⁸ Yine bazı başlıklarda Kudâme'den aynen nakiller yaptığı, bazılarında ise onun tespitlerini eksik bularak tashih ettiği olmuştur. Mesela Kudâme'nin "muâzele" tanımının yanlış olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹ Yine Kudâme'nin "mutâbaka" için yaptığı tanımlı çoğunluğun görüşüne uymadığı için kabul etmemiştir.⁷⁰

Ebû Hilâl, her ne kadar bazı görüşlerine katılmasa da -farkında olarak ya da olmayarak- Arap edebî eleştirisine görüşleri ve yöntemi ile farklılık ve yenilik katmış olan Kudâme'nin az sayıdaki takipçilerinden biri olmuştur. Bu durum Ebû Hilâl'in geleneksel edebî eleştiri yöntemlerinden ve aynı zamanda kelâmî belâgat usullerinden ayrılmasında; tasnif ve istilahlara konusundaki titizliği üzerinde etkili olmuş gibi görünmektedir.

2.4. el-Muvâzene

es-Sinâ'ateyn'i kaleme alırken Ebû Hilâl'in istifa ettiği iddia edilen isimlerden biri diğeri el-Âmidî (ö. 371/981)'dir.⁷¹ Onun Arap şiirinin iki büyük şairi olan el-Buhturî ve Ebû Temmâm'ın şiirleri ve şairliklerini karşılaştırdığı kitabı *el-Muvâzene*, mukayeseli edebî eleştirinin en önemli eserlerinden biridir. Ebû Hilâl bazı konuları ele alırken bu önemli eserden kaynak olarak istifa etmiştir.

Ebû Hilâl, şiir intihali konusunda el-Âmidî'den faydalanmıştır. Bu konuda dönemine kadar yapılmış tartışmalara vakıf olan ve konu hakkındaki görüşleri düzenli bir şekilde bir araya getirip açıklayan Ebû Hilâl, güzel ve kötü olarak ikiye ayırdığı intihal (ahz) örneklerinin büyük kısmını *el-Muvâzene*'den alıntılanmıştır.⁷² Ayrıca istiare konusunda da el-Âmidî'nin görüşlerine dayanarak hatalı istiare için Ebû Temmâm'ın şiirlerinden örnekler vermiştir.⁷³ Ebû Hilâl'in anlamla ilgili kusurları ele alırken, şairlerin -özellikle de Ebû Temmâm'ın hatalarını- yine *el-Muvâzene*'den naklettiği görülür.⁷⁴ Ancak Ebû Hilâl bu değerlendirmelerinin hiçbirini için el-Âmidî'yi kaynak göstermemiştir.

2.5. 'İyâru's-Şi'r

Ebû Hilâl'in kaynakları arasında sayılabilecek diğeri bir isim de İbn Tabâtabâ (ö. 322/934)'dır. Örneğin Ebû Hilâl'in şiir nazmetmenin keyfiyeti hakkındaki görüşleri, kitabında adını hiç zikretmediği İbn Tabâtabâ'nın *'İyâru's-Şi'r*'de ilgili başlıktaki değerlendirmeleri ile aynı doğrultudadır. Ebû Hilâl bu bölümde İbn Tabâtabâ'nın şiir üretimi, anlam ve lafız, anlam

⁶⁸ el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 204,270,280.

⁶⁹ el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 130. Bk. Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, 176.

⁷⁰ el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 241. Ebû Hilâl'e göre mutâbaka, "risâle, hitâbe veya beytin bir parçasında birbirine zıt iki kelimenin bir arada bulunmasıdır, siyah ve beyaz, gece ve gündüz gibi." Bu istilahlara ilgili genel kanaatin bu olduğunu belirterek sadece Kudâme'nin farklı bir tanımlama yaptığını belirtir. el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 241. Kudâme mutâbakayı "anlamları farklı ama lafızları benzer olan iki kelimeyi farklı anlamlara gelecek şekilde bir arada kullanmak" şeklinde tanımlamıştır. Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, 162. Muâzele Ebû Hilâl'e göre "lafızların birbirine karışması, üst üste binmesi" şeklinde gerçekleşen bir nazım kusurudur. Kudâme'nin muâzele için "aynı cinsten olmayan şeylerin birbiri için kullanılması" şeklinde yaptığı tanım ve bu durumu bozuk istiare olarak değerlendirmesi Ebû Hilâl'e göre yanlıştır. el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 130,131; Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, 176.

⁷¹ Abbâs, *Târîhu'n-nakdî'l-edebî*, 356; Mendûr, *en-Nakdu'l-menhecî*, 321.

⁷² el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 156,159,168,171,173,175,176,177,181,182. Karşılaştırma için bk. Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bişr el-Âmidî, *el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*, thk. Seyyid Ahmed Sakr - Abdullah el-Muhârib (Dâru'l-Meârif, Mektebetü'l-Hancî, 1994), 1/65,66,69,70,83,91,97,74,75,322,330,332,325,326, 327,350.

⁷³ el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 239,240. Karşılaştırma için bk. el-Âmidî, *el-Muvâzene*, 261-280.

⁷⁴ Ebû Hilâl'in Ebû Temmâm hakkındaki görüşleri için bk. el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 99,100,101,102,103. Karşılaştırma için bk. el-Âmidî, *el-Muvâzene*, 1/158,175,187,189,211. el-Buhturî hakkında bazı görüşleri için bk. el-Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 100,101,102. Karşılaştırma için bk. el-Âmidî, *el-Muvâzene*, 1/160,204,207,208,209.

ve vezin, anlam ve kafiye arasındaki uyum ve bütünlük hakkındaki sözlerini neredeyse aynen nakleder: “Şiir üretmek isteyen kişi öncelikle zihninde nazma dökmek istediği anlamları hazırlar, sonra o anlamlara uygun vezin ve kafiye belirler. Çünkü her anlam için kullanılması ve kullanılmaması gereken ölçüler vardır (...)”⁷⁵ Şiirin güzelliğinin, nazmının güzelliğine dayandığı konusundaki ifadeleri de İbn Tabâtabâ’dan alıntılanmış görünmektedir.⁷⁶

Ebû Hilâl’in, müstakil bir başlıkta ele aldığı şiirin bölümleri ve bu bölümler arasındaki geçişlerin niteliği hakkındaki sözlerinin de İbn Tabâtabâ’nın konu ile ilgili değerlendirmelerine dayandığı iddia edilmiştir.⁷⁷ Ebû Hilâl’in ayrıca teşbih bahsinde İbn Tabâtabâ’dan alıntılar yaptığı, onun verdiği örneklere dayanarak konuya açıklık getirdiği görülüyor.⁷⁸ Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, Ebû Hilâl ile İbn Tabâtabâ’da ortak olan bu görüşler, zaten edebiyat çevrelerinde dolaşımda olan yaygın bilgilerdir. Bu yüzden Ebû Hilâl’in bu görüş ve ifadelerinin tamamının intihal olarak değerlendirilmesi haksız bir yargı olacaktır.

2.6. el-Vesâta

Ebû Hilâl, hicrî dördüncü yüzyılın önemli edebiyatçılarından biri olan el-Kâdî el-Cürcânî (ö. 392/1001)’den de etkilenmiş ve ismini zikretmeksizin onun kitabından alıntılar yapmıştır. Özellikle “teşbih” başlığında el-Cürcânî’nin etkisi açıkça görülür. Şairlerin, hem eski hem yeni şiirde yaygın olarak kullanılan ve artık müşterek sayılan meşhur teşbihleri kullanmalarının intihal olarak değerlendirilmeyeceğini ifade eden el-Cürcânî’nin bu bağlamdaki açıklamaları Ebû Hilâl tarafından neredeyse aynen aktarılmıştır.⁷⁹ Ayrıca Ebû Hilâl’in günlük dil ile edebî dil arasında yaptığı ayırım⁸⁰ ve el-Mütenebbî’nin beyitleri hakkındaki bazı eleştirileri el-Cürcânî’nin kitabı *el-Vesâta*’ya dayanmaktadır.⁸¹

Ebû Hilâl’in etkilendiği ve *es-Sinâ’ateyn*’de görüşlerini aktardığı iddia edilen başka isimler de vardır. Anlamların taksimi konusunda dilci Sîbeveyhi’den⁸², bedî sanatlar için kullandığı ıstılahlar için dayısı Ebû Ahmed el-'Askerî (ö. 382/992)’den⁸³, i'câz ve teşbih konularında er-Rummânî (ö. 384/994)’den⁸⁴, bedî sanatlar için şahid olarak kullandığı ayetlerin seçiminde el-Bâkılânî (ö. 403/1013)’den⁸⁵ alıntılar yaptığı söylenmiştir.

Yukarıda bir kısmını zikrettiğimiz örnekler, Ebû Hilâl’in belâgat, edebiyat ve eleştirî alanında yeni düşünceler ortaya koymadığı ve kitabını kendisinden önce bu alanda yapılmış çalışmalardan alıntılar yaparak telif etmiş olduğu yönünde genel bir kanaat oluşmasına neden olmuştur. O dönemin edebiyat atmosferi bilgilerin nakil yolu ile aktarılmasına izin veriyor olsa da Ebû Hilâl’in alıntıladığı bilgilerin kaynaklarını -birkaç istisna hariç- zikretmemiş olması onun hakkındaki bu olumsuz kanaati güçlendirmiştir. Bu sebeple *es-Sinâ’ateyn* çoğu kişi tarafından alana katkı sağlayan, özgün bir edebiyat eseri olarak görülmemiştir.

⁷⁵ el-'Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, 113,114. Karşılaştırma için bk. Muhammed Ahmed el-Alevî İbn Tabâtabâ, *‘ÿâru’ş-şîr*, thk. Abbas Abdüssâtir (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 11.

⁷⁶ el-'Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, 51. Karşılaştırma için bk. İbn Tabâtabâ, *‘ÿâru’ş-şîr*, 131.

⁷⁷ Şevkî Dayf, *el-Belâga, tatavvur ve târîh* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1995), 146.

⁷⁸ el-'Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, 189-191. Karşılaştırma için bk. İbn Tabâtabâ, *‘ÿâru’ş-şîr*, 23-26.

⁷⁹ el-'Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, 187-188. Karşılaştırma için bk. Ebû'l-Hasen Alî b. Abdilazîz Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmihî* (Matba'atu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1966), 183-185.

⁸⁰ el-'Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, 121.

⁸¹ el-'Askerî, *es-Sinâ’ateyn*, 341-342. Karşılaştırma için bk. Kâdî el-Cürcânî, *el-Vesâta*, 155-156.

⁸² Hâlim Öznurhan, “Ebû Hilâl el-'Askerî'ye Göre Lafız ve Anlam”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 153.

⁸³ Dayf, *el-Belâga, tatavvur ve târîh*, 144,145.

⁸⁴ Dayf, *el-Belâga, tatavvur ve târîh*, 141.

⁸⁵ Dayf, *el-Belâga, tatavvur ve târîh*, 142-144.

es-Sinâ'ateyn'in özgünlüğü hakkındaki bu yargıyı kesinleştirmeden Ebû Hilâl'in kitabına bir daha bakmak gerekebilir. Öncelikle Ebû Hilâl içerik itibari ile kitabının özgün bir eser olduğunu zaten iddia etmemiştir. Kitabını yazma sebebini bu alanda bilgilerin ortaya konulmamış veya eksik bırakılmış olması değil, dağınık bir şekilde bulunması şeklinde açıklamıştır. Örnekler arasında kaybolmuş, sayfalar arasında çokça dolaşarak ve uzun mesailer harcanarak ancak ulaşılabilecek bu bilgileri kapsamlı bir şekilde bir araya getirmeyi amaçladığını ifade etmiştir.⁸⁶ Onun özgünlük iddiasında bulunduğu, daha önce kimsenin değinmediği bazı konulara ilk olarak kendisinin temas ettiğini söylediği bölümler de vardır. Önceki âlimlerin bahsetmediğini belirttiği altı tane bedî sanatına ilk kez kendisinin değindiğini söyler: teşîr, mücâvere, tatrîz, mudâ'af, istişhâd ve telattuf.⁸⁷ Bu sanatların tanım ve açıklamalarını yaptıktan sonra listeye yedinci bir sanat daha ekler: "Tüm bu (bedî) türleri(ni) ortaya koyduktan sonra, bana, daha önce kimsenin zikretmediği yeni bir tür görüldü, onu "müştak" olarak isimlendirdim."⁸⁸ Ancak Ebû Hilâl'in eserinin özgünlüğünü sorgulayan araştırmacılar onun bu iddiasını da eleştirmişler ve bu sanatların tümünün farklı isimlerle edebiyat kitaplarında daha önce ele alınmış olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁹ Sonuç olarak Ebû Hilâl'in *es-Sinâ'ateyn* kitabı, edebiyat literatürüne, sistematik, öğretici, faydalı ama nazarî bakımından nakilci ve özgün olmayan bir eser olarak kaydedilmiştir.

Sonuç

Ebû Hilâl el-'Askerî, edebiyat ve belâgat ilimlerinin gelişim seyri açısından önemli olan hicrî dördüncü yüzyıl sonlarında telif ettiği *es-Sinâ'ateyn* eseri ile tanınan çok yönlü bir edebiyat âlimidir. Yaşadığı dönemde, edebiyat ve belâgat alanında ortaya çıkan yöntem farklılıklarından haberdar olan Ebû Hilâl, kitabı *es-Sinâ'ateyn*'i kendine has bir üslupla kaleme almıştır. Kitabında izlediği yöntem konusunda görüş ayrılıkları olan Ebû Hilâl'in, edebiyat alanında hüküm süren iki ana yöneme de yakın bulunduğu görülür. Amaçları ve metotları açısından birbirinden farklılık arz eden bu iki yöntem, değerlendirmelerde edebî zevki ölçüt olarak kullanan edebî (sanatsal) yöntem ve aklî kıstasları benimseyen kelâmî ve mantıkî yöntemlerdir.

Araştırmacıların bir kısmı Ebû Hilâl'in, *es-Sinâ'ateyn*'de edebiyat eserlerinden çok sayıda örnek vermesi, bunları seçerken edebî zevke dayanması ve bizzat kendisinin "edebiyatçıların yolu"nu izlediğini belirtmiş olması sebebiyle edebî yöntemi izlediğini; diğer bir kısmı, kitabında tanım, tasnif ve deliller konusunda gösterdiği hassasiyet, belâgat ilminin gerekliliğini vurgulayan ve Kur'ân'ın i'câzını ortaya koymak için bu ilmin zorunluluğuna işaret eden açıklamalarına dayanarak kelâmî ve mantıkî yöntemi izlediğini düşünmektedir. Ancak Ebû Hilâl'in -dönemindeki pek çok edebiyat âlimi gibi- teorik yöntemlerden herhangi birine net bir bağlılığının olduğunu söylemek güçtür. Eserinde hem edebî yöneme hem de mantıkî yöneme başvurduğu görülmektedir. Ebû Hilâl, bu iki yöntemi de kullanarak, belâgat ve edebiyat alanında ortaya konulan görüş ve bilgileri bir araya getiren öğretici (didaktik) bir kitap kaleme almıştır. Tanım, tasnif ve örnekleri bakımından oldukça faydalı bir eser olan Ebû Hilâl'in kitabında, edebî, kelâmî ya da mantıkî yöntemlerden ziyade kendisinden sonra çokça kullanılacak olan takrîrî yöntem izlenmiştir ve onun kitabı bu türün ilk örneklerinden biri olmuştur.

Ebû Hilâl'in kitabının Arap edebiyatına özgün katkılar sağlamadığı yönündeki eleştiriler de takip ettiği yöntem ile bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Onun kendisinden önceki

⁸⁶ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 10.

⁸⁷ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 208.

⁸⁸ el-'Askerî, *es-Sinâ'ateyn*, 336.

⁸⁹ Matlûb, *İtticâhâtü'n-nakdi'l-edebî*, 99; Selâme, *Belâgatu Aristo*, 177,178; Dayf, *el-Belâga, tatavvur ve târîh*, 142-145.

âlimlerden isim vererek ya da vermeyerek alıntılar yaptığı doğrudur. Ancak Ebû Hilâl'in bu kitabı kaleme alma sebebi göz önünde bulundurulduğunda söz konusu eleştiriler haksız görünmektedir. Zira onun, kitabını yazma sebebi, alandaki bilgileri eksik bulması değil, bu bilgilerin istifadesi zor, dağınık ve sistemsiz bir şekilde sunulmuş olduğunu düşünmesidir. *es-Sinâ'ateyn*'de izlediği yöntemle bu konuda amacına ulaşmış görünmektedir. Ebû Hilâl'in, kendisinden önce ortaya konmuş edebî çalışmalara dair geniş vukûfiyetini, takrîrî yöntemin kendisine sağladığı kolaylıkla bir araya getirerek zengin bir edebiyat eseri yarattığı söylenebilir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Abbâs, İhsân. *Târîhu'n-nakdi'l-edebî 'inde'l-'Arab, Nakdu's-şî'r*. Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983.
- el-Âmidî, Ebu'l-Kâsım el-Hasan b. Bişr. *el-Muvâzene beyne Ebî Temmâm ve'l-Buhturî*. thk. Seyyid Ahmed Sakr - Abdullah el-Muhârib. 3 Cilt. Dâru'l-Me'ârif, Mektebetü'l-Hancî, 4. Basım, 1994.
- Arslan, Ahmet Turan. "Askerî, Ebû Hilâl". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/489-490. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh b. Sehl. *Kitâbu's-Sinâ'ateyn, el-kitâbe ve's-şî'r*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Atâullah, Emel. *Ebû Hilâl el-'Askerî nâkiden*. Ürdün: Câmî'atü'l-Ürdüniyye, Master, 1996.
- el-Câhız, Ebû Osman 'Amr bin Bahr. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Ali Bû Mulahham. 3 Cilt. Beyrut: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 2009.
- el-Câhız, Ebû Osman 'Amr bin Bahr. *Kitâbu'l-Hayevân*. 7 Cilt. Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2011.
- Dayf, Şevkî. *el-Belâga, tatavvur ve târîh*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1995.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî*. 6 Cilt. Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981.
- el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihâbüddîn Yâkût. *Mu'cemu'l-udebâ, İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*. thk. İhsân Abbâs. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- el-Hülî, Emîn. *Minhâcü tecdîd fi'l-belâga ve'n-nahv ve't-tefsîr ve'l-edeb*. Kahire: Dâru'l-Marife, 1961.
- Hüseyn, Kusayy el-. *en-Nakdu'l-edebî 'inde'l-'Arab ve'l-Yûnan*. Lübnan: Müessesetu'l-Hadîse li'l-Kitab, 2003.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *eş-Şî'r ve's-şu'arâ'*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1982.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Te'vîlu müşkili'l-Kur'ân*. ed. Sa'd b. Necdet Ömer. Dimesşk: Müessesetu'r-Risâle, 2014.
- İbn Tabâtabâ, Muhammed Ahmed el-Alevî. *İyâru's-şî'r*. thk. Abbas Abdüssâtir. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.
- İbnü'l-Mu'tezz, Ebu'l-Abbâs Abdullah b. Muhammed. *Kitâbu'l-Bedî'*. thk. İrfân el-Mataracî. Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfe, 2012.
- el-Kâdî el-Cürçânî, Ebû'l-Hasen Alî b. Abdilazîz. *el-Vesâta beyne'l-Mütenebbî ve husûmihî*. Matba'atu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1966.
- el-Kiftî, Cemâleddin b. Hasan. *İnbâhu'r-ruvât âlâ enbâhi'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim. 4 Cilt. Kahire, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Müessesetu'l-Kütübu's-Sekâfe, 1986.
- Kudâme, Ebû'l-Ferec Kudâme b. Cafer b. Kudâme el-Kâtib el-Bağdâdî. *Nakdu's-şî'r*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2015.
- Matlûb, Ahmed. *İtticâhâtü'n-nakdi'l-edebî fi'l-karni'r-râbi' li'l-hicra*. Beyrut: Vekâletü'l-Matbû'ât, 1973.
- Mendûr, Muhammed. *en-Nakdu'l-menhecî 'inde'l-'Arab*. Kahire: Nahdatu Mısır, 1996.
- el-Mübârek, Mâzin. *el-Mu'cez fi târihi'l-belâga*. Dâru'l-Fikr, ts.
- Özdoğan, Mehmet Akif. "İ'câzu'l-Kur'ân Meselesinin Belâgat İlminin Gelişmesine Etkisi". *Dilbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3/2 (2003), 113-127.

- Özdoğan, Mehmet Akif. "Klasik Arap Edebî Tenkidine Genel Bir Bakış". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (2015), 1-28.
- Öznurhan, Halim. "Ebû Hilâl el-Askerî'ye Göre Lafız ve Anlam". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2006), 141-157.
- es-Safedî, Ebu's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnavût - Mustafa Türkî. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 2000.
- Sammûd, Hammâdî. *et-Tefkîru'l-belâgî 'inde'l-'Arab*. Libya: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîdi'l-Müttehîde, 2010.
- Selâme, İbrâhim. *Belâgatu Aristo beyne'l-'Arab ve'l-Yûnân*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısriyye, 950.
- es-Suyutî, Ebü'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr eş-Şâfiî. *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhim. 2 Cilt. Lübnân: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts.
- Tabâne, Bedevî. *Ebû Hilâl el-'Askerî ve mekâyîsuhû el-belâgîyye ve'n-nakdiyye*. Beyrut: Dâru'-Sekâfe, 3. Basım, 1981.
- Taşdelen, Hasan. "Belâgat İlmi ve Tarihi". *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri*. ed. İsmail Güler. 215-307. İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Zâyd, Ali. *el-Belâgatu'l-'Arabiyye, tarihuhâ, mesâdiruhâ, menâhicuhâ*. Mısır: Mektebetu's-Şebâb, 1982.
- ez-Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed bin Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003.